

УДК 821.161.1:140.8.

ББК 87.822.9

**“... СМІХ ЦЕЙ ЗРОДИЛИ СЛЬОЗИ”*:
ФЕНОМЕН М.В. ГОГОЛЯ**

В. В. Лагетко

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. +380 (342) 59-60-15; e-mail: kf@pu.if.ua*

На основі аналізу творів, статей і листів Гоголя, листів його сучасників, а також досліджень сьгоднішніх вчених стаття привертає увагу до творчої дружби між Гоголем і Пушкіном, впливу Пушкіна на творчу долю Гоголя, на непорозуміння між ними 1836 року, дає новий погляд на психічну конституцію М.В. Гоголя як митця, мислителя і людину.

***Ключові слова:** Пушкін, творча дружба, непорозуміння 1836 року, Гоголь, психічна конституція, новий погляд.*

Гоголезнавство на сьогодні є досить вагомою частиною загального літературознавства. Феномен М.В. Гоголя і сьогодні досліджують, і будуть досліджувати. І це добре. Але не добре, що почастишали “торги” з приводу Миколи Васильовича – чий це письменник? Хоча усім своїм способом буття, своєю творчістю, своїм заповітом («Авторська сповідь») Гоголь проголосив: “я русский человек”. Здавалося б, це ж найпростіше для зрозуміння: для письменника його знаряддям праці є мова (“душа народу”, за висловом М. Рильського), якою він послуговується в побуті та пише свої твори.

Та не все так просто з цього боку. Знову чуємо: “...у чому ж справжня причина, що український геній став російським письменником? (всі підкреслення наші – В.Л.). У колоніальному становищі нації, мови, в моно центричності імперії? Чи відторгнення генія зумовлене також і специфікою питомого реципієнта? В такому разі, чим детермінована ця специфіка?” [1].

Спробуємо поглянути на “специфіку реципієнта” по-новому. Відомо, що освіта в Російській імперії була російськоцентричною. Гоголь навчався в Ніжинському ліцеї для дітей збіднілого дворянства (гімназії, інституті вищих наук), що був заснований князем Безбородьком, канцлером в уряді Катерини II (про таких, як він, Пушкін у вірші “Моя родословная” (1830) писав: “... князя ... из хохлов”).

---

* Гоголь Н.В. Собр. оч.: в 7-ми т. Мертвые души. – Том второй / Николай Васильевич Гоголь. – М.: Худож. лит., 1978. – Т.5. – 541 с. – С. 278.

У грудні 1828 р. після закінчення навчання (червень 1828р.) він разом з О.С. Данилевським (другом гімназійних літ) вирушив до Петербурга. Чому? Бо Петербург – столиця, там Пушкін. Те, що Гоголь, навчаючись в Ніжині, захоплювався поезією Пушкіна, теж відомо. В листі до батька (вересень-жовтень 1824 р.) Гоголь писав: “Ви писали про одну нову баладу і про Пушкіна поему «Онегін»; то прошу вас, чи не можна мені їх надіслати? Чи нема у вас яких віршів?; то і ті надішліть” [2]. А ось інше свідчення. Г.П. Данилевський, свого часу відомий романіст, пише: “Пристрасний поклонник усього високого та витонченого, Гоголь на шкільній лаві ретельно переписував для себе на найкращому папері, з малюнками власного виготовлення, поеми, що друкувалися на той час, «Цигани», «Полтава», «Брати-розбійники» та розділи з «Євгенія Онегіна»” [3].

Отже, основним магнітом, що притягав Гоголя до Петербурга, був Пушкін. Дещо про політичний портрет генія російської літератури О.С. Пушкіна. Його вірш «Друзьям» (1828) (Уривки).

Нет, я не льстец, когда царю

Хвалу свободную слагаю:

Я смело чувства выражаю,

Языком сердца говорю.

Его я просто полюбил:

Он бодро, честно правит нами;

Россию вдруг он оживил

Войной, надеждами, трудами.

О нет, хоть юность в нем кипит,

Но не жесток в нем дух державный;

Тому, кого карает явно,

Он втайне милости творит.

...Во мне почтил он вдохновенье,

Освободил он мысль мою,

И я ль, в сердечном умиленье,

Ему хвалы не воспою?...

Отже, Пушкін – монархіст! Те, що він українців, навіть видатних, називав “хохлами”, ми вже бачили.

Роль Пушкіна в письменницькій долі Гоголя можна з’ясувати хоча б за такими свідченнями. В листі до О.Ф. Воейкова* наприкінці серпня 1831 року Пушкін писав з Царського Села: “Зараз прочитав «Вечори біля Диканьки». Вони вразили мене. Ось справжня веселість, щира, невимушена, без манірності, без неприродності. А місцями, яка поезія, яка чутливість! Все це незвичайне для нашої літератури, що я дотепер ще не отямлюсь” [4]. А ось свідчення Павла Васильовича Анненкова**: «Відомо, що Гоголь взяв у Пушкіна думку про «Ревізора» і «Мертві душі», але менш відомо, що Пушкін не зовсім охоче поступився йому своїм

* Дворянин, поет, журналіст, близький до кола О.С.Пушкіна.

** Літературний критик і літературознавець, видавець творів Пушкіна, автор цінних біографічних праць про Пушкіна.

надбанням. В колі своїх домашніх Пушкін казав сміючись: “З цим малоросом треба бути обачнішим: він обкрадає мене так, що і підняти гвалт не можна”» [5]. Можна по-різному підійти до цього “обкрадання”. На мою думку, тут швидше проявилася симпатія до молодшого товариша по літературному цеху.

Цікаве свідчення про стосунки Пушкіна і Гоголя (1831-1832 рр) наводить небіж Пушкіна А.І. Дельвіг: “На вечорах у Плетньова я бачив багатьох літераторів, в т.ч. О.С. Пушкіна і М.В. Гоголя. Пушкін і Плетньов були дуже уважними до Гоголя. З боку Плетньова це мене зовсім не дивувало, він взагалі любив обставати за новими талантами, але з боку Пушкіна це було мені зовсім незрозуміло. Пушкін завжди прохолодно і з погордою ставився до людей мало з ним знайомими, не аристократичного кола і з талантами мало кому відомими. Гоголь же тоді ... видався мені нічим іншим, як вчителем у якомусь жіночому закладі, погано одягнений і такий, що нічим на вечорах Плетньова не вирізнявся... Він мешкав у верхньому поверсі будинку Зайцева, тоді найвищого у Петербурзі, біля Зозулиного мосту, а так як я мешкав неподалік від того ж місця, то мені іноді траплялось підвозити його” [6].

У вступній статті П.А. Николаєв пише: «Гоголь рано відчув свій обов’язок перед вітчизною, перед народом. Ще юнаком він заявляв: “...з найвіддаленіших пір, з років майже нерозуміння я палав невгасимою щирістю зробити життя своє потрібним для блага держави, я кипів принести хоча б найменшу користь”»*.

Якщо йдеться про “роки майже нерозуміння”, то це ще навіть не гімназійний час, а десь початкове навчання, коли своє право на щось подібне виборюється бодай успішним навчанням. Щодо Гоголя, м’яко кажучи, учень з нього був ніякий. Тоді що? Прокльовувався геній і не давав спокою? Можливо.

Як ми вже згадували, захоплення поезією Пушкіна було запаморочливим. Зрозуміло, що “...найбільшою мрією було знайомство з Пушкіним. 1829 року Пушкін приїхав до Петербурга зі свого села і жив кілька місяців у готелі Демута. Гоголь вирішив спробувати щастя і прийшов до готелю. Але в кімнати Пушкіна його не пустили: Пушкін відпочивав. Поет належав до того товариства, яке поверталось додому з балів і інших розваг уранці. Більше приходити до готелю Демута Гоголь не наважився” [7]. Відбулося їхнє знайомство аж 20 травня 1831 року, у домі П.О. Плетньова**. В Павловську їхні зустрічі почастишали. В цей час були вже написані «Вечори на хуторі біля Диканьки». 26 травня було отримано цензурний дозвіл на першу частину книжки. Восени Гоголь повернувся до Петербурга та поселився десь на Офіцерській вулиці. У вересні вийшла з друку перша частина «Вечорів...», у березні 1832 року – друга. Гоголь став знаменитим [8].

* Гоголь Н.В. Избр. соч. / Николай Васильевич Гоголь. – М.: Худож. лит., 1987. – 703 с. – С. 4.

** Критик і поет був у дружніх стосунках з Пушкіном і Гоголем; будучи інспектором Патріотичного інституту, влаштував туди Гоголя викладачем.

В тому ж 1832 р. у збірнику “Арабески” Гоголь друкує статтю “Декілька слів про Пушкіна”, яку починає словами: “При імені Пушкіна відразу осіняє думка про російського національного поета. І справді, ніхто з поетів наших не вищий за нього й не може більше називатися національним; це право рішуче належить йому. В ньому, ніби у лексиконі, втілювалося все багатство, сила та гнучкість нашої мови. Він більший за усіх, він далі розсунув її межі й найбільше показав увесь її простір. Пушкін є явище надзвичайне й, можливо, єдине явище російського духу: це російська людина в її розвитку, в якому вона, можливо, з’явиться через 200 років. У ньому російська природа, російська душа, російська мова, російський характер відбилися в такій самій чистоті, в такій очищеній красі, в якій відбивається ландшафт на опуклій поверхні оптичного скла.

Саме його життя цілком російське. Той самий розгул і роздолля, до якого іноді, знехтанившись, прагне росіянин і яке завжди подобається свіжій російській молоді, відбилися на його початкових роках вступу у світ” [9].

І раптом незрозуміле “хлоп’яцтво”, нечувана нетактовність Гоголя щодо Пушкіна. Але все за порядком. В наступному, після написання «Ревізора», 1836 року стосунки Гоголя з Пушкіним почали загострюватися... Кульмінацією цих розходжень була прем’єра «Ревізора», що відбулася 19 квітня 1836 року. У Гоголя зродилася образа на Пушкіна, загострилося незадоволення собою. Кинувши всі справи у пушкінському «Современнике», він несподівано 6 червня виїхав за кордон, виїхав, навіть не попрощавшись із Пушкіним... Впродовж п’яти місяців 1836 року накопичувалися суперечності, які вилились у образу.

...Можливо, (першим виявом роздратування Гоголя через Пушкіна можна вважати день 18 січня 1836 року, коли на суботній зустрічі у Жуковського Гоголь прочитав свою комедію «Ревізор» літераторам, які зібралися. Зі свідчень князя П.А. Вяземського* та І.І. Панаєва** ми довідуємося про нову подробицю в стосунках обох письменників – Гоголь ознайомив Пушкіна з «Ревізором» лише через 1,5 місяці після завершення вже другої редакції (6 грудня 1835 року), яку віддали на переписування для театру. Отож, написавши комедію, Гоголь не пішов до Пушкіна, не прочитав йому «Ревізора», до творчої долі якого той мав безпосередній стосунок (адже думка про «Ревізора», як і «Мертві душі», подарована Гоголю Пушкіним), чого раніше не робив. Завжди Гоголь йшов до Пушкіна, читав йому і просив робити зауваження і правки... Цього разу Гоголь чомусь повважав за потрібне ознайомити і Пушкіна з комедією на суботньому вечорі у Жуковського, у присутності багатьох літераторів, серед яких були чужі і для Гоголя, і для Пушкіна люди, на

---

* Посередній поет, гострий критик, друг Пушкіна, який написав одну статтю на захист "Ревізора", другу – на захист "Вибраних місць із листування з друзями" в листі від 18 січня до О.І.Тургенева, друга Карамзіна, Жуковського, В’яземського, Пушкіна. Гоголь ставився до нього байдуже.

** Журналіст і белетрист, належав до гуртка Белінського.

кшталт барона Розена, який поцінував «Ревізора» як такий, “що ображає мистецтво фарс”. Чому цей факт залишився не з’ясованим у гоголівському знавстві? На сьогодні свідчень нема.

Судячи за описаної Розеном реакції Пушкіна, «Ревізор» йому сподобався, тому що він добре зрозумів глибокий громадянський смисл нової комедії Гоголя. Але, очевидно, епізод хвалькуватої розповіді Хлестакова (дія 3, ява б) його вразив і видався недоречним у комедії. Ось цей.

“Хлестаков. ... Літераторів часто бачу. А як дивно творить Пушкін. Уявіть собі: перед ним стоїть у склянці ром, найкращий ром, рублів по 100 за пляшку, яку лише для одного австрійського імператора тримають, – і потім вже як почне писати, то перо лише тр.. тр.. тр... Якось він таку написав п’єсу “Ліки від холери”, що просто волосся дибки встає. У нас один чиновник з’їхав з глузду, коли прочитав. Того ж самого дня приїхала за ним карета і доправили його до лікарні. З Булгаріном обідаю”.

Стилістика цього епізоду програмово випадає з загального стилю хвалькуватості Хлестакова. Глибоко комічний смисл брехні полягає на абсурдності оповідок Хлестакова про своє петербурзьке життя та про свої столичні “походеньки”. При цьому Гоголь звертається одночасно на дві адреси – до провінційних чиновників, які лякаються від цих усіх картин і згадок Хлестаковим значних осіб столиці, та до публіки театру (насамперед до столичних театрів), яка заходиться реготом, тому що для неї чітко розкривається безглуздість, абсурдність похвальби Хлестакова. До цього моменту він розповідав про те, як його сприйняли за фельдмаршала, тому в очах столичної публіки він був смішний, тобто сміх тут звернений на того, хто говорить, компрометує саме його.

І раптом Хлестаков повідомляє про те, як творить Пушкін, і відбувається злам усієї структури комічного, оповідь Хлестакова перестає характеризувати його – оповідь переноситься на того, про кого йдеться, тобто на Пушкіна. Лише уявити, Пушкіна поставлено в один шеренг із Булгаріном; Хлестаков повідомляє, за волею Гоголя, як творить Пушкін, і як він, Хлестаков, з Булгаріном обідає. В такому контексті інформація Хлестакова виявляється пліткою, і, як будь-яка плітка, вона ганьбить, очорнює того, про кого йдеться, цю плітку розповідають, розповсюджують, повторюють...

Не помітити цього Пушкін не міг, а, помітивши, не міг не висловити своє незадоволення через нетактовність Гоголя: плітка про Пушкіна буде оповідатися зі сцени імператорського театру, серед глядачів якого сидітиме імператор Микола I (згадайте вірш Пушкіна «Друзьям», процитований вище – В.Л.).

Нетактовність Гоголя проявилася і в тому, що він скористався історією, яку розповів йому сам Пушкін. Розповів по-дружньому, розповів про те, про що він почув у часі своєї мандрівки 1833 року, про що розповідав у листі до дружини та своєму другу Гоголю. А він її до комедії втиснув... У листі до дружини від 11 жовтня 1833 року Пушкін писав: “Чи знаєш, що про мене кажуть у сусідніх губерніях? Ось як опи-

сують мої заняття: як Пушкін вірші складає – перед ним стоїть штоф найкращої настоянки – він хлובись склянку, другу, третю – і вже починає писати! – Це слава”.

Зі сценічної редакції комедії Гоголь вилучив цей пасаж, але він не відмовився від думки внести до тексту комедії ім'я Пушкіна і зробив це вже після його смерті, у виданні 1842 року. Зроблено це було на цілковито іншому рівні і у цілковитій відповідності з концепцією Хлестакова. Його побрехеньки такі абсурдні, що повірити в них неможливо, але, чим не можливішим є те, про що розповідає Хлестаков, тим яскравіше розкривається його характер. А розповідає він про те, як одного разу його “сприйняли за головнокомандувача”, що він кожнісінький день на балах і “там у нас віст склався. Міністр закордонних справ, французький посол, німецький посол і я”, що на столі кавун – за сімсот рублів кавун, а “суп у каструльці прямо на пароплаві приїхав із Парижа”.

Ось у цьому шерезі неможливого і з'явилося ім'я Пушкіна: “Літераторів часто бачу. З Пушкіном заприятелював. Буває, часто кажу йому: “Ну що, брате Пушкін?” – “Та так, брате”, – бува відповідає: “Так якось все”... Великий оригінал.

Отже, Гоголь виправив свою помилку. Але ім'я Пушкіна в «Ревізорі» йому було доконечним. І він його вніс [10].

Це один бік справи: духовно-соціальний, Гоголь як суспільна особистість. Знаємо, що людина – це суперечливе співвідношення біологічного, психологічного і соціального. Ось це поєднання біологічного та психологічного щодо Гоголя в літературі або замовчується, або викривлюється. Правда, можна зустріти повідомлення про хворобливий стан його, починаючи з дитинства і протягом усього відпущеного Богом життя; при цьому не робиться жодної спроби внести будь-яку конкретику, яка б проілюструвала бодай щось в його хоча б інтимній обстановці, або наводиться відверті нерозуміння його ситуації*.

Згаданий М. Попович у цитованій книжці з цього приводу пише: “...Кохання обминуло Гоголя. Для дівчат, на яких він поглядав у юності, він був хирлявий панич, і вони знаходили собі якого-небудь коваля Вакулу. Хоч були ті сільські красуні йому не рівня, а все ж певний комплекс неповноцінності в душі його залишався (як дехто любить іноді розводитися про “неповноцінність” кого б то не було, не розуміючись на цьому абсолютно, – В.Л.). Не знайшов він собі пари і серед шляхетних дівчат. Подобалась йому молодша дочка графа В'ельгорського; навесні 1850 р. він просив її руки. Граф В'ельгорський делікатно відмовив Гоголю, бо знав, що Ганна йому не пара. Та й чи можна було знайти сімейне щастя з людиною, яка вважала, що підставою християнського союзу має бути спасіння душі. До нього вступати – як у монастир, бо ж недарма уподібнює апостол союз подружжя союзом Христу з церквою. Слід вважати, що відмова графа не завдала Гоголю тяжкої душевної

* Див.: М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. 5-те вид., стер. / Петро Андрійович М'ясоїд. – К.: Вища шк., 2006. – 847 с. – С. 465.

травми, бо й не кохав він палко Ганну, не манила вона його, як завжди манила дорога, що була його неперервною пристрастю. Через усю творчість Гоголя, через усе його життя проходить образ дороги” [11].

Пояснення інтимної сфери Гоголя в такий спосіб, м’яко кажучи, це пояснення типу “на городі бузина, а в Києві дядько”, “ти йому про образи, а він тобі про гарбузи” тощо. А щодо гоголівської “дороги”, то він утікав фактично від самого себе, собі самому незрозумілого. А від себе не втечеш – ти завжди з собою, зрозумілий чи незрозумілий, тому ніде і не хотів і не міг нагріти місце. І ось тут виникає питання “чому?”

Або ще один приклад: стаття В.М. Розіна «Зрозуміти життя та вчинки Гоголя» Читаємо: “...ми все ще погано розуміємо Гоголя. Я в цьому зайвий раз переконався, читаючи книжку А.П. Давидова «Душа Гоголя» (2008), що вийшла друком до ювілею великого російського письменника, та, порівнюючи її з іншою книжкою «Блезнь Н.В. Гоголя», відомого російського психіатра та літератора В.Ф. Чижа, що з’явилася на самому початку ХХ ст. (1904). Олексій Давидов намагається зрозуміти Гоголя з допомогою соціокультурного пояснення; Володимир Чиж – на підставі психіатрії. Книжка «Душа Гоголя» ніби безпосередньо спрямована проти психіатричного розуміння трагедії нашого великого письменника. Давидов не відкидає психічного захворювання Гоголя, але вважає його вторинним, похідним від іншої, більш глибокої причини, що має суто соціальний, точніше соціокультурний характер. Причина ця – соціокультурні суперечності (соціокультурний розкол), які письменник не міг у собі подолати” [12].

...Аналізуючи розвиток хвороби Гоголя, Чиж стверджує, що особистість Гоголя цілком відповідала його захворюванню (“... в 1841 р. у Гоголя остаточно сформувалися маячні ідеї величчя, зачатки яких були вже в юності і які протягом усього життя поступово кристалізувалися та прояснювалися, аж доки нарешті через загострення хвороби в 1840 р. досягли повноти та завершеності”), підкріплюючи його. Гоголь, намагається показати Чиж, був холодний з людьми, ощадливий, егоїстичний, використовував свою славу та друзів, щоб домогтися матеріального благополуччя, не знав кохання до жінок і тому нікого по-справжньому не любив (підкреслення наше, – В.Л.), в соціумі був гранично безвідповідальний, його релігійність була не щирою, а викликаною страхом перед хворобою, смертю та пеклом” [13]. Таке пояснення – не менше, не більше, як “змішати горох з капустою” з боку Чижа, а Розін спромігся лише повторити. Оце і все, що з цих проблем знає сучасне гоголезнавство. Я не випадково процитував людей, які мають безпосередній стосунк до філософії. Бо проблеми статі, сексуальної поведінки, в першу чергу, є філософськими, хоча з цього боку серйозно їх ніхто не намагається навіть пояснити, залишаючись на рівні здорового глузду, що, добре відомо, не є науковим принципом.

А що знав про свою ситуацію сам Гоголь? А нічого. Зішлюся на його лист до О. Данилевського від 20 грудня 1832 року, в якому на повідомлення останнього про своє кохання, Гоголь пише: “Дуже розумію

та відчуваю стан душі твоєї, хоча самому, дякуючи долі, не вдалося спробувати. Я тому кажу “дякуючи”, що це полум’я мене перетворило б на попіл за одну мить. Я б не знайшов для себе в минулому насолоди; я намагався б перетворити це на теперішнє і був би сам жертвою цього зусилля. У тому-ось, на моє спасіння, є тверда воля, яка два рази відводила мене від бажання зазирнути до провалля. Ти щасливець, твоя доля втішатися найпершим благом на світі – коханням; а я..” [14] (всі підкреслення наші. – В.Л.). І тут, м’яко кажучи, вже Гоголь кривить душею. По-перше, там, де він ніби “заздирить” Данилевському, – це для того, щоб “не випасти” з загальної обойми (“як всі”), а, по-друге, не знаючи своєї ситуації, посилається на волю. Можливо, йому не відомий був вислів Шекспіра “коли говорить кров, розум мовчить” (не кажучи вже про “волю”). Тому, не знаючи, що до ладу відповісти гімназійному другові, Гоголь і поставив три крапки.

Гоголеві закидати незнання Гегелівської «Науки логіки» не будемо, але коли сучасні філософи відкидають діалектику Гегеля з її законами, найпершим серед яких є закон єдності протилежностей в їх примиренні, який обстоює, що світ в цілому і кожна його частина є єдністю протилежностей, серед яких первинними вже Емпедокл називав сили відштовхування та притягання, тому вирішення суперечності між протилежностями (напр., чоловік – жінка, сліпі – зрячі, глухі – зі слухом, високі – низькі, стрункі – горбаті і т.д., то за науковим принципом аналогії мусять бути (і вони є!) сексуали – асексуали і ін. форми саме сексуальної поведінки, Гегель бачив в їх примиренні*.

Якщо закон єдності протилежностей має всеохопний характер, то, розмірковуючи над сексуальною поведінкою людей і виділяючи серед них гіперсексуалів (напр., легендарний дон Жуан), мали б припустити (принаймні, не відкидати), що згідно з цим законом мусять бути також меншої активності сексуали аж до “нульової позначки”. І наше щастя (людей) в тому, що, вибудовуючи єдність протилежностей там, де йдеться “про відхилення від норми”, “помилки” і т. ін., природа не вимагає *fifti-fifti*; інакше історія людини закінчилася б, так посправжньому і не розпочавшись. Нехай асексуалів народжується 1 на 1000, чи на 10000 (ніхто ж не рахував!), проте вони з’являються. Інакше як бідою особи, на долю якої це впало, не назвеш; проблемою називають те, що в принципі можна вирішити, біда тоді, коли вирішення є неможливим! Звідси висновок: щоб народжувались сексуали, мусять народжуватись асексуали, якою мізерною не була б їхня частка. Це нещастя від Давньої Греції (за нещастя його тоді не вважали) дістало назву “платонічної любові” – суто духовне, міцне та тривале почуття, але без сексу, тому трапляється між особами і однієї статі. Якщо асексуальність (як бачимо “воля” Гоголя тут до нічого) є протилежністю зі знаком мі-

---

* Хочемо наголосити, що людина, генотип якої містить усю матеріальну інформацію як неживої так і живої природи, в т.ч. і специфічні властивості самої людини, в цьому плані не відрізняється від природи вищих тварин.

нус, тому нещастя, то таке нещастя впало тим разом на Гоголя. Хто знав, що це таке тоді? (так само як і тепер), ніхто не знав, а Гоголь, відчуваючи, що з цього боку у нього не все гаразд, намагався втекти ... куди? Відповіді немає. Сучасні психіатри, сексологи, сексопатологи з медичного кута бачення пояснити це інакше, ніж відхилення від норми, не можуть. Але вражає те, що жодний сумнів у них не викликає в оманливості їхнього сучасного бачення. З філософської позиції єдність протилежностей – це норма стихійного розвитку природи, тому в кожному поколінні вищих тварин (в т.ч. і людини) вони були, є і будуть, доки об'єктивним залишається закон єдності протилежностей.

Саме “платонічна любов” до Пушкіна штовхала Гоголя, захопленого його поезією, до Петербурга з однією, жагучою метою особистого знайомства: вчитися у Пушкіна, спілкуватися з Пушкіним, дихати з ним одним повітрям. Можемо припустити, як і у звичайному коханні між статями трапляється, що один кохає, а другий дозволяє себе кохати, відповідаючи у такий спосіб на почуття закоханого, так приблизно було у стосунках Гоголя з Пушкіним, який відповів симпатією на літературну геніальність молодшого від нього “малороса” і не відштовхнув його, а поклав на себе роль зацікавленого порадника.

Тепер зупинимося на останньому творі Гоголя «Вибрані місця з листування з друзями», що вийшов друком 12 січня 1847 року у Петербурзі, який викликав несприйняття у “лівої” частини суспільства та спокійне – у “правої”. Але спочатку з'ясуємо, що таке “пророк”, що закидають Гоголю як ті, так і інші? В інтерпретації німецького психолога і філософа Карла Ясперса читаємо: “Існує величезна відмінність між авторитарними типами духу і типами добродійників, пророків (всі підкреслення наші, – В.Л.), засновників, майстрів, учителів. Самі пророки жодним чином не належать до авторитарного типу, вони лише володіють впливом, так що авторитарний тип з'являється до життя з їхньої чи без їхньої волі. Вони – вільні особистості, у них об'явлення – це власне бачення, яке вони нав'язують любові (тому бачення стає об'явленням), вони, можливо, володіють первинною духовністю, вони мають або потребу у владі і є активно діючою силою для створення громад віруючих, або ж особисто вони є одержимими, охопленими філософами, релігійними, хворими духом, котрих, виходячи з потреби, шукає народ для авторитарного типу у духовній позиції, або ж, за впливу апостола, котрий жадає дій, надають їм з цією метою іншого вигляду і підносять до рівня авторитету, яким вони самі у цьому сенсі, можливо, і не хотіли б бути” [15].

Звертаюся до обізнаних з «Вибраними місцями...», хто ще не читав, варто було б ознайомитися. Суперечливість твору, про яку писали і говорили, породила різні думки серед сучасників Гоголя. П.Я. Чаадаєв в листі до князя П.А. В'яземського від 29 квітня 1847 р. писав: “... Недоліки книжки Гоголя належать не йому, а тим, хто підносить його до безумства, поклоняється йому, як вищому прояву самотнього російського розуму, хто надає йому всесвітнього значення.

...Зрозуміло, він народився не цілковито без гордоців, але все ж головна біда походить від його прихильників... Цих прихильників я добре знаю, я їх люблю та поважаю: вони люди розумні, добрі; але їм треба що б там не було, піднести нашу скромну, богомільну Русь над усіма народами світу, їм дуже забажалося себе та всіх інших запевнити, що ми покликані бути якимись наставниками народів ... (підкреслення наше, – В.Л.). На щастя, в ньому (Гоголі) ховався ... зародок тих самих гордоців, який намагалися розвинути їхні хваління. Хваліннями їхніми він перенасичувався, але до самих цих людей він не відчував жодної поваги.

В Гоголі немає нічого єзуїтського. Він занадто спесивий, надто безкорисливий, надто відвертий, відвертий іноді навіть до цинізму, одне слово, він надто не потайливий, щоб бути єзуїтом” [16].

І скандально відомий лист В. Белінського до М. Гоголя від 15 липня 1847 р. (до речі, відповідь на нього Гоголь написав, але адресату не надіслав, а частину його помістив у «Авторській сповіді»). Отже, “... публіка ... бачить у російських письменниках своїх єдиних вождів, захисників і спасителів від російського самодержавства, православ'я та народності, і тому завжди готова вибачити письменникові погану книжку, і ніколи не вибачить йому зляканої книжки. ... Якщо ви любите Росію, радійте разом зі мною, радійте падінню вашої книжки!...

... Смирення, що ви проповідуєте, по-перше, не є новим, а, по-друге, – відлунує, з одного боку, страшними гордощами, а з другого – найганебнішим приниженням своєї людської гідності. Думаю, зробитися якоюсь абстрактною довершеністю, стати над усіма смиренним – може бути наслідком чи гордоців, чи недоумкуватості та в обидвох випадках призводить неминуче до лицемірства, святенництва, китаїзму; ... у вашій книжці ви дозволили собі цинічно-брутально висловлюватися не лише про інших (це було б тільки неввічливо), але й про самого себе, – це вже гидотно, бо ... людина, яка б'є по обличчі саму себе, збуджує презирство.

... Яка це велика істина, що коли людина віддається брехні, її полишає розум і талант” [17].

Щоб не заблукати і не сприйняти розумування Белінського за істину в останній інстанції доречно навести характеристику його Пушкіном, яку той дав у третій книжці свого журналу «Современник» (1836 р.) у «Листі до видавця», звертаючись до Гоголя, писав: “Шкода, що ви, кажучи про «Телескоп», не згадали Белінського. Він виявляє талант, що подає велику надію. Якби з незалежністю гадок і дотепністю своєю поєднував він більше вченості, більше начитаності, більше поваги до переказу, більше обачності, – одне слово, більше зрілості (підкреслення наше, – В.Л.), то ми мали б в ньому критика досить чудового” [18]. Чи “визрів” Белінський на 1847 рік? Це як кому.

Смерть Пушкіна, мало сказати, для Гоголя була несподіванкою, вона зруйнувала його. Життя перетворилося на суцільну депресію, яка часом провиднювалася, а відтак знову сковувала і душу, і серце, і розум.

Чим ближче до смерті – суцільне незадоволення собою і – небажання жити. Ось яку тризну справляв по Пушкіну Гоголь.

В листі до М.П. Погодіна від 30 березня 1837 року він признавався: “... Моє життя, моя найвища насолода (всі підкреслення наші, – В.Л.) померла разом з ним: моїми світлими хвилинами мого життя були хвилини, в які я творив. Коли я творив, я бачив перед собою тільки Пушкіна ... мені дорогим було його вічне і не переступне слово... Тепер цієї нагороди нема попереду! Що тепер праця моя? Що тепер життя моє? Ти запрошуєш мене їхати до вас. Навіщо? Чи не для того, щоб повторити вічну долю поетів на батьківщині!.. Хіба я не був свідком гірких, гірких хвилин, які доводилося переживати Пушкіну? Не дивлячись на те, що сам монарх (хай святиться ім'я його; як чуємо: Гоголь монархіст, як і Пушкін; що серед монархістів шукати Белінському? – В.Л.) пошанував талант.

...Хіба я не люблю нашої невимірної, нашої рідної російської землі?

...Напиши мені що-небудь про ваші московські гидоти. Ти бачиш, якою міцною є моя любов, навіть гидоту я готовий вислухати з батьківщини” [19].

В листі до В.А. Жуковського від 30 жовтня 1837 р. Гоголь, трохи оговтавшись, лише зітхає: “... О Пушкін, Пушкін! Який прекрасний сон трапилось мені бачити в житті, і яким печальним було моє пробудження. Яким би було моє життя після нього в Петербурзі...” [20]. А в листі до П.О. Плетньова від 27 вересня 1839 р. вже тільки гірко дивується з себе: “... одне я ніяк не міг відчутти – смерті Пушкіна, і я розстався з ним, наче розстаючись на два дні” [21].

Думка про смерть Пушкіна ніколи не могла зродитися в його голові, швидше трапиться ще один вселенський потоп! Зрештою, вжившись в ситуацію Гоголя, кожен може знайти своє пояснення.

Відповіді на питання Ліни Костенко, з яких ми почали нашу розвідку, в тих самих реченнях, якщо з них прибрати знаки запитання. А “специфіку реципієнта” я побачив у міркуваннях, що викладені вище. Та не все так, хоча і це вже було не просто. Пошуки тривають.

Література:

1. Костенко Ліна. Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. – К.: А Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га, 2011. – 416 с. – С. 28.
2. Цит. за вид.: Вересаєв В.В. Гоголь в жизни: Сист. свод подл. свидетельств современников / Викентий Викентьевич Вересаев. – Х.: Прапор, 1990. – С. 45.
3. Там само. – С. 46.
4. Там само. – С. 130.
5. Там само. – С. 191-192.
6. Там само. – С. 131.
7. Попович М.В. Микола Гоголь: Роман-есе / Мирослав Володимирович Попович. – К.: Молодь, 1989. – 208 с. – С. 50.
8. Там само. – С. 55.

9. Гоголь Н.В. Собр. соч.: в 7-ми т. Т.6. – Статьи / Николай Васильевич Гоголь. – М.: Худож. лит., 1978. – 559 с. – С. 63.
10. Макогоненко Г. Гоголь и Пушкин: Монография / Георгий Пантелеймонович Макогоненко. – Л.: Сов. писатель, 1985. – 352 с. – С. 255, 256, 257.
11. Попович М.В. Цит. твір. – С.195.
12. Розин В.М. Понять жизнь и поступки Гоголя / Владимир Маркович Розин // Вопросы философии. – М., 2010. – № 1. – С.130.
13. Там само. – СЧ. 133.
14. Цит. книжка В.Вересаева. – С.154-155.
15. Ясперс Карл. Психологія світоглядів / Карл Ясперс; з нім. пер. О.Кислюк, Р.Осадчук. – К.: Юніверс, 2009. – 464 с. – С. 296.
16. Цит. книжка В.Вересаева. – С. 454, 455.
17. Там само. – С. 463, 464.
18. Пушкин А.С. Собр. соч.: в 10-ти т. – Т.6. Критика и публицистика / Александр Сергеевич Пушкин. – М.: Худож. лит., 1976. – 508 с. – С. 404.
19. Гоголь Н.В. Собр. соч.: в 8-ми т. – Т.УШ. Письма / Николай Васильевич Гоголь. – М.: Правда, 1984. – 400 с. – С. 127.
20. Там само. – С. 129.
21. Там само. – С. 158.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 13.12.2011 р.
Рекомендовано до друку докт. філос. наук, професором **Возняком С.М.***

"THIS LAUGHTER PROVOKED BY TEARS": HOHOL'S PHENOMENON

V. V. Lahetko

*PreCarpathian National University named Vasyl Stefanyk;
76000, Ivano-Frankivs'k, st. Shevchenko, 57;
ph. +380 (342) 59-60-10; e-mail: kf@pu.if.ua*

On the basis of the analysis of works, articles and letters by Hohol, the letters of his contemporaries. The article also considers today's researches of the friendship of Hohol and Pushkin, Pushkin's influence upon Hohol's creative destiny and misunderstanding between Hohol and Pushkin in 1836; reveals a new outlook on Hohol's psychiacal constitution as the write, the thinker, the man.

Key words: *Pushkin, creative friendship, misunderstanding in 1836, Hohol, psychiacal constitution, new outlook.*